

E 184/6

E 184/6

I. kötet.

1916 Január hó.

1-ső szám.

ÉRTEKEZÉSEK

ÉS

EGYÉB KISEBB DOLGOZATOK

A THEOLOGIA KÖRÉBŐL.

Felelős szerkesztő: Dr. Lencz Géza.

Társszerkesztő: Dr. Varga Zsigmond.

TARTALOM:

Dr. Lencz Géza. A háború ethikai megítélése.

2672

ÁRA 50 FILLÉR.

A „Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Debreceni Köre“
hivatalos organuma.

Debrecen, 1916. Hegedüs és Sándor könyvkiadóhivatala.

:: KIADÓHIVATAL: DEBRECEN, PIAC-UTCA 34. SZÁM. ::

Felhívás a magyar protestáns társadalomhoz!

A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság immár 28 év óta szolgálja szóval és írással a magyar prot. intelligens közönség hamisítatlan protestáns szellemben való nevelése ügyét. Ez idő alatt irodalmi téren egyesítette a két prot. egyház legkiválóbb vezérferfiait, hivatalos folyóirata : a Protestáns Szemle által irányt szabott a tudományos együttműködésnek, protestáns szemüvegen keresztül megvilágosított és megérlelt sok társadalmi problémát, építő célzatú kiadványaiban fejlesztette a nagyközönség vallás-erkölcsi jellemét és számos sikerült összejevetel keretében nyújtott világi és egyházi nagyjainknak a barátságos gondolatkicserélés mellett a protestantismust foglalkoztató nagy problémák megismerésére is. Talán mondanunk sem kell, hogy az elért sok szép eredmény dacára is még mindig igen sok megmunkálni valója van a M. P. I. T.-nak úgy irodalmi, mint egyháztársadalmi téren és a hazai intelligens társadalom teljes erejű támogatására van szüksége, ha munkájával a fokozott versenyben helyét becsülettel megállani s a reformáció 400 éves évfordulóján sáfárkodásáról a lelkiismeret hűségese és komoly megnyugvásával számot adni akar. A munkabeosztás célszerű keresztülvittele s a vidéki erők behatóbb foglalkoztatása szülte azt a gondolatot, hogy a M. P. I. T. feladatát vidéki körök alakítása által kell a megoldáshoz közelebb juttatni, eredményesebb tenni és intenzív propaganda keretében minél szélesebb rétegek érdeklődése tárgyává emelni. Így alakult meg a pozsonyi kör s követte ezt f. é. januárjában a debreceni. Debrecenben a magyar kálvinizmus ősi székhelyén, az iskolák s legújában épen a régi kollégiumból kinőtt m. kir. tud. egyetem városában, a megalakult körre igen szép és nemes hivatás vár. A Magyar Prot. Irod. Társaság összes tevékenységi ágai buzgó művelésével, a szónak és írott betűnek egyforma kihasználásával pezsgő irodalmi életet kell teremtenie, új szellemi felfrissülést, megtermékenyülést kell hoznia Debrecen kulturális felfrissülésébe, hogy egy dicsőséges múlt nagy hagyományaihoz méltó buzgósággal, szent lelkesedéssel és tettekben nyilvánuló komoly eredményekkel tegyen tanúbizonyságot a magyar protestantizmus életképességéről s e nemes város rajongó szeretetéről, romlatlan ideális érzékéről minden iránt, ami magyar nemzeti, kulturális jellegű és protestáns. A debreceni kör vezetősége épen ezért hagyományos bizalommal apellál e város és a kör területét alkotó vármegyék megértő és nagy eszményekért lelkesülő nemes közönségéhez : tömeges pártfogásával mutassa meg, hogy a magyar protestantizmus építő és fejlesztő szellemi munkájában résztvenni kész és osztozik vele együtt abban a jogosult reménységben, hogy a világháború tűzpróbáján átment magyar nemzet fizikailag megedződve, erkölcsileg megkomolyodva és szellemileg hatalmas erő kifejtésre készen dicsőséggel fogja kivenni részét az emberi fejlődés és tökéletesség felé való haladás nagy munkájából.

A Kör tagjai a M. P. I. T.-nak Hajdu, Szatmár, Bihar, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék területén lakó minden tagja és ezeken kívül mindazok, akik e területről 2 azaz kettő korona évi tagsági díj fizetése mellett tagokul jelentkeznek.

Alapító tag az, aki 50 korona alapítványt tesz.

A Kör kiadványait annak minden tagja ingyen kapja.

A M. P. I. T. debreceni Köre vezetősége nevében

Debrecen, 1916 január havában.

Dr. ERDŐS JÓZSEF,

elnök.

Dr. BALTAZÁR DEZSŐ,

védnök.

DÓCZI IMRE,

alelnök.

Dr. VARGA ZSIGMOND,

titkár.

Dr. LENCZ GÉZA,

ügyvezető alelnök.

A háború ethikai megítélése.

— Dr. Lencz Géza. —

Több, mint másfélév óta benne vagyunk a világháborúban. Átéltük az első napok mámoros érzelmeit, amikor még ítéleteink ki nem alakulhattak, többé-kevésbé szubjektív behatások alatt állottak. Majd jött a visszahatás ellenségeink képtelen nagy számának s tagadhatatlan sikereinek láttára. S mikor már szövetségünk is veszve hitt s elárult bennünket, akkor tűnt ki az az igazi érték, mely a háború sorsát egyedül döntheti el s ez nem a tömegek nagysága, a diplomácia raffinált ügyessége, még csak nem is az, amit Lloyd George, az angol államférfi így fejezett ki: „miénk az utolsó milliárd“. A minden egyesnek bátorságában, lelkesedésében, kitartásában megnyilvánuló erkölcsi erő, a lángész legnemesebb eszméktől hevülő ihlete hozta meg számunkra a diadalt, a minden csalafintaságot kerülő őszinteség és becsületesség szereztek számunkra szövetségeseket s fordították lassanként a kívül állók szimpáthiáját felénk, szóval: a materiális számításokat megszegyenítő erkölcsi érték az, melyért, mint döntő tényezőért a háború sorsát vezető Gondviselésnek hálát adni tartozik. Hatalmas tanúságul szolgálhatnak mindezek számunkra a háború ethikai megítélésénél. Láthatjuk belőlük, hogy ethikai értékek szerepelnek benne. Természetesen ezzel még kérdésünket semmelyik irányban sem döntöttük el, sőt ellenkezőleg szükséges, hogy ítéletünket annak az óriási felelősségnek tudatában mondjuk ki, mely ilyen rettenetes vérzivatar miatt mai nemzedékünket terheli.

*

Két szempontból szokták a háborút megítélni. Egyik a háború elleneseké, kik azt feltétlenül minden vonatkozásában rossznak tekintik.¹ Álláspontjuk megindokolásánál főképen érzelmi motívumokra támaszkodnak. Gondoljuk el annak az ezer meg ezer viruló egészségben, legszebb korban levő embernek elpusztulását; vegyük figyelembe a veszteséget, mely övéiket, az általuk tartotta-

kat éri; képzeljük el a nagy romlást, mely milliókat foszt meg vagyonától, tesz földönfutókká: így szoktak érvelni nagy hatású szónokok, humanitárius célok szolgálatába szegődöttek s ezeknek a szemrehányásoknak jogosultságát nem is tagadhatja senki, — a háború mindezt megteszi. Az ezen nézet mögött rejlő individualizmus és humanizmus azonban korlátokra szorul. Mert folyvást csak az egyén javát, előnyét hangsúlyozván, élvhajhászó eüdemonizmusba s gazdasági érdekeket tartván szem előtt, utilitárizmusba merülünk. A humanizmusból folyó kíméletes bánásmód meg egy oly általános érvényű formális elv, melynek ténykedéseinkhez kísérőül kell csatlakoznia. Valami szükségképeni célért való küzdelmet azonban a humanizmus nevében megtagadni nem lehet, hanem igenis a kivitel módozatait enyhíteni. Hiába, a háborút el kell viselnünk; nem akadályozhat bennünket még a „ne ölj“ erkölcsi törvénye sem. Mert hiszen a halálbüntetés ellen többek között lehet érvelni azzal, hogy a társadalomra veszedelmes ember ártalmatlanná tehető, a népek összeütközésénél azonban a veszély ilyen elhárítása nem lehetséges, úgy, hogy a humanizmus nevében a borzalmas háború megszüntetését követelni körülbelül hiábavaló. Az is igaz, hogy a „ne ölj“ törvénye alapján megtilthatnánk az állatok megölését is s egyszerre csak nem ehetnénk húst,² vagy akarhatnánk a növények iránti kíméletet a legszebb virágok leszakításának tilalmával megvalósítani.

A másik szempont a háborúért lelkesedőké, akik a legtúlítottabb dicséret hangján emlékeznek meg, sőt valóságos dicshymnusokat zengenek a háborúról. Félistenekről, dicsőség napjába öltözött, szentelt romokról szaval az elfogult lelkesedés; a háború vallásos hatását magasztalja, vagy az ég minden boldogságát ígéri az elesetteknek a fatalista s ki akarná érzelmeik valóságát kétségbe vonni. Mögöttük ismét világnézetek állanak: egyfelől az egyoldalú idealizmus, másfelől a földi javak nem kellő értékelése (utópizmus). Azonban ismét jól vigyázzunk: a túlvitt lelkesedés az ellenség gyűlöletére, fanatizmusba vezet, mely aztán egészen levetkez minden emberiességet; de nem egészséges dolog a földtől elszakadt föllengő vallásosság sem s utópiák keresése rajongóvá, világgyűlölővé, az életre hasznavehetetlenné teszen.³ A háború célját nem a túlvilágon, hanem a földön kell keresni s nem földadata annak a népek között állandó gyűlöletet teremteni, hanem az ellentéteket elsímítván, békességet hozni létre. Az áldozatul

esettek, elpusztult romok pedig csak sajnálkozást válthatnak ki bárkinek szívéből.

Fenti nézetek egyikét sem fogadhatjuk el a háború ethikai megítélésének alapjául. Az elsővel szemben hangsúlyoznunk kell, hogy nem abban van ethikai momentum, hogy az egyén megkíméltessék, minden bajtól, keserűségtől megóvassék, hanem abban, hogy ugyanaz az egyén áldozza fel magát a közért, tudjon tűrni, szenvedni, nehéz megpróbáltatásokat elviselni, ha felsőbb érdek úgy kívánja: a nótaszó mellett harcba vonuló katona könnyet csal a legerősebb férfi szemébe, a pityergő szájalmat kelt, a minden ok nélkül kibújni akaró ellenszenvre talál. A túlvitt idealizmus alap gondolata magában foglalja az államszuverénitás gondolatát, csak hogy minden kritika nélkül túlozza azt. Tény, hogy az állam háborúban valami elképzelhetetlen nagy hatalomnak tűnik föl,⁴ melynek joga van milliók életét, békességét odaáldozni. Az ethikai momentum azonban ismét nem a hatalom eme gyakorlásában rejlik, hanem egyfelől annak látásában, hogy az állam csakugyan, mint ultima rációt, tehát kivételes eszköz gyanánt alkalmazta a háborút saját üdvének megszerzésére, másfelől az arról való meggyőződésben, hogy az állam, mint erkölcsi objectum méltó a fentmaradásra, annak üdve megkívánhatja az áldozatot. A meggyőződés nélküliség árulásba visz, a fanatikus elszántság, mint ez a háború is mutatja, esztelenségeket követ el, az ethikai alapokon álló, szilárd meggyőződés a nagy célok átgondolásával tesz és ha szükséges, nem riad vissza az áldozattól sem.

Persze a m. t. olvasók elégszer hallották már meghatározni, hogy mi hát a háború? Azonban fentiek után mégis kérdésbe tehetnék, hogy mi lehet az ethikailag. „Szükséges rossz“ mondják sokan és a rest gondolkozás ezáltal a középútat csakugyan megtalálnak véli. Valóban úgy tekinthető ez a definíció, mint a két előbbi nézet közötti paktum: az egyéni szempontból ítélezővel állítja, hogy a háború rossz, viszont a másik túlzásnak megteszi az engedményt, hogy az szükséges. Nem vitatkozom azon, hogy a rossz szükséges-é vagy sem, valamint azon sem, hogy ethikai megítélés alá eshetik-é így a háború vagy sem? Engedtessek meg azonban nekem, hogy más kiindulást válasszak. A vallás Istent a földi rossz miatti vád ellen védelmezni szokta. Hadd képezze a vallásos hit eme theodiceája a gonosszal szemben kiindulásunkat.

Ki tudja, mily pusztító viharok döntötték le a föld őskorá-

nak azokat a hatalmas erdőit, melyeknek maradványait, mint kőszenet ássák ma föl a föld gyomrából? valami messzebb látó, célokat kitűző erő elraktározta azokat számunkra. Ki tudja, az elemek mily ártalmas vegyületeit távolítja el a föld az üszög, penész stb. útján, vagy mikor dögvész, pestis dühöng, — mely vegyületek életét veszélyeztetnék? Az organizmusnak rendes öngyógyító erejét kell ebben fölismernünk. De szólhatnánk a diszharmonikusoknak, célellenéseknek látszó dolgok egész soráról, melyekről nem tudjuk, hogy honnan jönnek, hova mennek, azt azonban látjuk, hogy mindezek beleilleszkednek egy örök nagy célba, amely felé az életnek azt az egész körforgását, körülöttünk a természeti világot és a nagy mindenséget viszi, ragadja valami titkos erő, amelynek útai nem a mi útaink. Ilyen egyetemes, nagy célok eszközéül kell tekintenünk a háborút is, melyet maga az Úr Jézus Krisztus úgy jelzett, mint a történelem nagy forduló pontjainak, sőt magának a végnek is előkészítőjét.⁵ S fölismert nagy emberi célokért feláldozni tudni az önérdeket, alsóbb rendű célt, ebben rejlik a háború etikája.

Én tehát vallásos meggyőződéssel vallom, hogy a háború Isten világkormányzói tevékenységének egyik eszköze és hogy ethikai kötelesség nagy célokért az önfeláldozás. Azonban épen a vallásos hit tehet e meggyőződés ellen kifogásokat, melyeket tehát ethikai alapunk szilárdságának megőrzése végett meg kell hallgatnunk. Hogyan egyeztethető ugyanis össze Isten szeretetével a háború borzalmas eszköze? vagy mi alapja van az emberszerete hirdetésének, ha a nemzetek egymás elleni harcát igazoltnak látjuk? általában milyen háború az, mely a fenti önfeláldozást megkívánhatja tőlünk? Próbáljunk történelmileg a népek fölfogásával tisztába jönni.

A háború két irányban mutatja hatását. Egyfelől konzolidáló erő az, melynek hatása alatt az emberiség mind nagyobb-nagyobb tömegei egységbe forrasztatnak, nemzeti, vallási tekintetben összetartozóknak érzik magukat. Másfelől ugyancsak a háborúnak megvan differenciáló hatása is, mikor az egymással addig egységben élő tömegek szétkíváncoznak, megoszlanak akarnak. Persze itt olyan kisebb csoportokról, melyek akaratuk ellen kényszerítettek valamely új helyzetbe, nem beszélhetünk, hiszen, mint láttuk, a háború kollektív jelenség s aszerint kell azt megítélni. Mi vezet most már a tömegeket erre a folytonos hullámmásra?

Valami benső, lélektani indokokat kell keresnünk, amilyenre igyekszik még a legcsalafintább diplomácia is támaszkodni a háború megindításakor, ha ethikai megítélésre törekszünk. A népek hite, vallásos mythoszaik az emberiség életét egy boldog őskorral, paradicsommal, vagy aranykorral, tehát háború nélkül kezdik. Azonban természetesnek találják az isteneknek a világrend kialakulásáért egymás között s a fantasztikus őszallatok elleni küzdelmét, valamint ismét az elmúlt boldog kor visszaállításának reménye segíti az ókor hatalmas uralkodóit világbirodalmak megalkotásában, kiket istenkirályok, felsőbb megbízatással bírók gyanánt tisztelnek a célből, hogy a népet boldoggá tegyék. De épily ethikainak tartják a régi indus uralom megszűntetését s az indo-árja vallás Indiában való elterjesztését, hogy csak egy példát említsek, a Mahabharata és Ramayana hősi énekek, melyeknek hősei Krisna és Rama emberi alakban megjelent istenek, hogy földi zsarnokok önkényétől megszabadítsák a népet. A középkorban ilyen hatalmas államalkotó s államokat leromboló erővé a keresztyénség lett, melynek győzelmét pl. az ifjabb Edda a régi rossznak tűz és víz általi megemésztődésével hasonlítja össze, melyből megújult föld, új világrend emelkedik ki. S ugyanaz a keresztyénség épenúgy, mint a másik hatalmas vallási alakulat a mohamedánizmus a benne fölmerült ethikai ellentétek miatt bomlik részekre, mikor egyesek vagy csoportok érdekeinek képviselőjévé lesz. Az újabb korban a nemzetiségi eszme a leghatalmasabb konszolidáló erő. Csakhogy ne feledjük el, hogy a nemzetek harcaiban is van valami az ókori isten-királyoknak s középkori universzális vallásoknak programjából. A kultura szálainak az egész földet egységgé foglaló erejénél fogva folyhatnak kisebb-nagyobb jelentőségű háborúk, a leghatalmasabb nemzetek háborúja pedig, mint a jelenlegi világháború pregnansan mutatja, a világoralomért foly; erkölcsileg mindenik fél azzal indokolja maga részéről, hogy a népeket a gonosztól megszabadítsa, az emberi szabadság, egyenlőség, a keresztyén kultura áldásaival árássa el.⁶

Íme a háború úgy tűnik fel fentiek szerint, mint a nemzetekre, vagy az emberiség egy részére nehezedeő gonosztól, rossztól való szabadulás és valamely óhajtott jóra, boldogabb állapot elnyerésére irányuló törekvés eszköze; úgy, hogy az így felfogott háború a népek hite szerint nemhogy ellentétben állana az Isten szeretetével, hanem egyenesen a szabadító isteni szeretet munkája

az. Ha azt láttuk, hogy ami egyszer hatalmas, konszolidáló erővel birt, az veszít lassanként varázsából s az ember hibájából elkövetkezik a bomlás, az előbb jónak megromlása, bűnössé levése, mellékcélokra alkalmazása, akkor Isten a háborúban csak az ő ítéletét teszi nyilvánvalóvá. Soha jobban be nem bizonyult Schiller mondanásának igaz volta, hogy világtörténelem és világítélet egy, mint a háborúban. Az isteni harag tisztító tüze fordul itt a gonosz ellen, amire az emberiség saját hibája miatt szolgált reá, amely úton valami új jobbnak kell következnie, mert különben tartós békéhez nem juthat a világ.⁷ Az igazságszolgáltatás pedig a világkormányzó gondolatával a legszorosabban összefügg.

S ez vezethet át bennünket a másik ellenvetésre, t. i. hogyan egyeztessük össze az egyetemes emberszeretetet a világháborúval? A háború nem az egyesnek, hanem a nemzetnek dolga; a lélelét fenyegető veszély elleni önvédelemre szolgál az, pedig az önvédelem mindenkinek legszentebb joga. Egy nemzetnek azok a leg-hűbb, legértékesebb fiai, akik nemzetünknek a népek világában minél megfelelőbb érvényesülését óhajtják s méltó elismerés illeti meg, ki veszély idején nemzetének hívó szavát megérti s kényelmét, feleslegét a köznek feláldozni kész; a szolidaritás érzetének hiánya pedig alacsony erkölcsi felfogásra mutat. Sajnos, a kapzsiság és uzsoráskodás Schylockjait,⁸ a romlottság Deliláit nem pusztán a háború szüli, bárha az teszi igazán undorítóvá bűnüket. Annak megítélését most már, hogy mikor kényszerül egy nemzet nemzeti létét, kulturális önállóságát végveszéllyel fenyegető támadások elhárítása céljából, vagy nemzeti hivatása betöltésében való rosszakaratú akadályoztatás miatt háborút indítani vagy viselni, a nemzet érdekeit képviselő vezetők belátására kell bízni; e tekintetben tehát a felelősséget is az uralkodók, alkotmányos államban a kormányok tartoznak viselni.⁹ Ha azonban egyszer ez a vezetőség a háborút elkerülhetetlennek tartja, minden tetteért teljes ethikai igazolást találhat az egyes abban a szolidaritásban, mely nemzetéhez fűzi. Hogy mit jelent itt ez a szürke szó: szolidaritás, ki tudná hamarosan összefoglalni? Semmi esetre sem az ellenség gyűlöletét, hiszen jól tudjuk, harcban álló katonák között is fejlődik ki szívélyes érülködés s az ellenséggel való humánus bánásmód kötelesség, hanem legegyszerűbben kifejezve jelenti a védelmét mindannak, ami előttünk szent és kedves. Magába foglalja tehát a mi egész világunkat: a gyermekkor tündéralmaait a nap-

sugár mosolyában fénylő mezőkkel, hegyekkel s odahaza a szerető családi körben a szelíden elringató édes anyával; aztán a felnőtt kor, minden értékeit, mindazt, ami szellemileg gazdagítja, nemesíti a lelket, amin családi életében, társadalmi érülködésében a szív szeretettel csügg s az öregkor csendes emlékeit itt maradó szeretteiről s künn a temetőben szelíden domborodó sírokról. Amik vagyunk, azt nemzetünknek köszönhetjük, amit érünk, azt itt érvényesítheljük; nemzetünk tagjai vagyunk testiképen, szellemi gyermekei lelkiképen, melynek együttes életéből egy parányi kis rész a mi életünk. Itt ennek körében nyílik minden munkásságunkra tér, ennek körében kell még azt a szeretetet is megvalósítani, mellyel minden ember iránt tartozunk. A hazafiság a szeretetből, hálából, kegyeletből táplálkozó, lelkünket átfogó érzelem, mely minden pillanatban valósággá válik, realizálódik; a világpolgárság magas eszmény, mely itt a földön álom, utópia marad. Ha valaki igazán szereti nemzetét, annak kulturáját, mikor hazájának legfontosabb érdekeiről van szó, egy percre sem fog ellentétet keresni a hazafiság és egyetemes emberszeretet teljesítése között.

Épígy nincs ethikai alapja az ellenségeink által hangoztatott militarizmus vádjának sem. Ha a háborút nagy céljai szükségessé teszik, ha a gonosz kiirtásának s a jó diadalra juttatásának eszköze az, akkor önként érthetőleg szükség van miliciára, katonaságra s a nemzeti, kulturális jónak védelmezőit méltán illeti az elismerés. Szentkönyvünk, a biblia is a legtermészetesebb foglalkozásnak tartja a katonáskodást.¹⁰ Hasonlóképpen gondolkoztak afelől a keresztyénség következő századaiban,¹¹ amelyekből a ker. harci erényeknek nem egy példája maradt fent. Háború ellenes magatartást ma is inkább a keresztyénség rajongó irányzatai (nazarénusok; Tolstoj követői) tanúsítanak. — Még a népek fegyveres felkészültsége ellen sem lehet kifogás. Elnyomó törekvésekkel szemben saját javaink biztosítása, jogaink érvényesítése céljából mindig jogos az előre elkészített védelem.¹² Amennyiben az önvédelmi harcot ismerjük el igazságosnak és ethikai alappal bírónak, nem is az a fő, hogy melyik fél kezdi azt el, a háború-indítás maga csak az eszélyesség kérdése bármelyik fél részéről; az határoz, hogy kényszerülve van-e valaki viselni a háborút vagy nem? És e tekintetben csak a közjó határozhat.¹³ Mondottuk, hogy a háború felőli határozás a vezetők joga. Kálvin János rájuk vonatkozólag azt mondja: „egyik irányban se engedjék, hogy

akárminő egyéni hajlam ragadja el őket, hanem csupán a közérzés vezesse. Egyébként hatalmukkal a leggonoszabbul visszaélnek, amely pedig nem a saját egyéni hasznukra, hanem másoknak is javára és szolgálatára adatott¹⁴. Mikor fentebb a történelem folyamán a népek gonosztól való szabadulása s jó utáni vágya kifolyásának tüntettük föl a háborút, titkos rugóinak megállapítását fenthagytuk a történet-kutatás számára. Zsarnoki önkény céljainak, népeket ígéretekkel félrevezető és azután cserbenhagyó hatalmasoknak, kapzsiság, bosszú, rút árulás meghúzódozó érzelmeinek igazolása nem volt célunk a háború ethikai megítélésénél. Ahol az uralkodó népével egynek érezi magát, ahol a vezetők népük érdekeit képviselik, ott nyer a háború magasabb ethikai jelentőséget, ott fűződik népének üdve a méltó szeretettel körülvelt uralkodóhoz. Igen helyesen tüntetik fel jelen háborúkat is, úgy, melynek csak gyújtója a trónörökös pár kellőleg el nem ítéhető meggyilkoltatása, de amely mögött állami s nemzeti létünk végveszélye leselkedett reánk.

Istennek hála, úgy látszik, ellenségeink rosszul számítottak. Valami erkölcsi erők nélküli, összetákolt konglomerátumnak gondolták monarchiánkat, melynek lakói számára terhes az együttélés, ahol tehát a differenciálódás az első, megfelelő alkalommal elkövetkezik.¹⁵ S manapság minden próbát kiálló szervezettségünk-ről, honfitársaink, magyar véreink regés, hősi korba illő vitézségéről — alázatos Isten iránti tisztelettel legyen mondva, — bámulva beszél a világ, bizonyosságául, hogy mily erkölcsi értéket képvisel számunkra hazánk földje. S hogy Németország mire volt képes, arról minden idők történelmének elismerése, csodálata fog bizonyosságot tenni. A háborúk, persze mindig a maguk körében, a történelem új korszakainak kezdetei. Lehet, hogy nem mindig a fejlődésképes eszme győz, de bukásában is megvan hatása a közre s adott alkalommal a küzdelmet újra kezdi. Egyébként is a háború a nemzetből és egyestől egyaránt az anyagi és erkölcsi erők legnagyobb kifejtését igényli. Ezért mérfoka annak, hogy melyik nemzet mennyit ér. Ezt pedig nemcsak arra értem, hogy önmagában milyen értéke van, hanem mennyit ér az emberiségnek, a fejlődés, előhaladás nagy céljainak, az emberiség erkölcsi vallásos nemesedésének. Egy szóval a háború a nemzeteknek a világtársadalomban való elhelyezkedését határozza meg.¹⁶

Az volna az ideális, ha ez az elhelyezkedés végleges lehetne,

ha a nemzetek meg tudnának egyezni a rájuk néző feladatokon. Fájdalom, mindig csak időleges rendezkedésről lehet szó. Folytonos hullámozás képezi, mint láttuk, az emberiség életét; az uralomra jutott visszaél hatalmával s az emberiség előhaladása új eszmék diadalra jutását, velök együtt új vezetőket követel. A népek eme versenye kizárja, hogy valaha a háború végleg megszűnjék.¹⁷ Ellenkezőleg úgy látszik, hogy mindig nagyobb szabásúvá lesz az. Manapság a föld összes lakosai hatása alatt állanak s egyaránt folyik az földön, tengeren, tenger alatt és levegőben. De a háború technikai eszközeinek fejlődésével lépést kell tartania humanizmusának is. Többször hallottuk emlegetni, hogy bizonyos megállapodások vannak és hogy ezeket a nemzetközi megállapodásokat most sem tagadta meg senki. De érvényt is kell tudni szerezni nekik. Az emberi humanizmus, melynek megállapított törvényeit áthágni minden nemzetre szégyen, megtette hivatását, ha ennyit elér és a tömérdek szenvedést, bajt egyébként is enyhíteni törekszik. Hiszen ha baj, szenvedés nem volna, humanizmusra sem lenne szükség. Naiv ó-kori népek hihettek a boldog aranykor visszatérésében, istenkirályok földi országlásában, hitüket a keresztyénség megkorrigálta, ezt a nézetet átváltoztatta egyfelől egy mind nagyobb tökéletességre kötelezett földi hivatássá, másfelől egy szent reménységgé. Igen, az Úr Jézus által hirdetett Isten-országot, a szeretet, békesség és igazság országát már itt a földön munkálnunk kell, de nem fogadta volna el ő maga sem a keleti népek hitéből ismert, világmegújulásról szóló képeket, ha a jelenleginél egy tökéletesebb megvalósulásról nem tudott volna. A keresztyénség magát ezt az ideált hirdeti és ennek kívánását sohasem is adhatja fel, de az annak megvalósítására alakult felekezeteknek számolni kell az étellel, a valósággal s épen azért közülök egy sem érheti el soha az ideált magát; harcoló, majd egykor diadalmaskodó egyházak.¹⁸ Nekünk, küzdő vándoroknak azonban jól esik ködfátyolkép gyanánt szemünk előtt látni a hitnek rózsafelhős éggel boltívelt amaz országát, ahol az igazság és szeretet diadala teljes és a béke örök leend.

*

Íme a háború világfelfogásunkban. Tanúságul azonban még valamit hozzá kell tennünk. — Bízunk benne, hogy szövetségeseink, magyar nemzetünk erényeit alkotják azok a hangsúlyozott

ethikai értékek, melyek felénk billentik a háború mérlegét. Végeredményileg azonban minden háború mégis csak annak a mutatója, hogy milyen távol van az emberiség a tökéletességtől. Ennél fogva leszűrdött ethikai eredményként is csak két érzélem jelentkezhet nálunk. Első sorban az önmagunkból való kiábrándulás, bűnbánat keserű érzelme az, melynek eminenter ugyan a felelőséggel terhelteket, de egyszersmind mindnyájunkat át kell hatnia, nem tekintve elismert igazainkra. De ezzel kapcsolatban egy szent váagnak is kell bennünk keletkezni a jobbulás, egy szebb, jobb kor munkálása után. Nem az esetleges birtokgyarapodás, sem a dicsőség, hanem egyedül a jövőendő jobbítására irányuló, súlyos próbák tapasztalatai által meggazdagított vágy, törekvés leendő erkölcsi nyeresége a háborúnak. Ilyen értelemben legyen az magyar nemzetünk nagy megújulásának is óhajtván várt kezdete.

Jegyzetek.

¹ Lehet, hogy az etikák egy része ezért nem tárgyal a háborúról. „Aki csak az ideális erkölcsi viselkedésnek, a legfőbb jónak és az emberi élet és törekvés tulajdonképeni értékének s céljának sorsát akarja kifejteni, annak nem szükséges a való élet árnyoldalait, visszaját tárgyalni és épúgy figyelmen kívül hagyhatja a háborút, mint a gyilkosságot, házasságtörést, ragályt, földrengést, éhséget, áradást.“ V. ö. Külpe: Die Ethik und der Krieg. 1915. 11. l.

² Tudvalevőleg idáig kiszélesítik a „ne ölj“ parancsát némely kisebb felekezetekhez tartozók, amilyenek pl. a dsainák. Eröss: Apologetika. 1905. 267. lapon pedig egy buddhistát említ, kinek egy tengerésztsizt görcső alatt megmutatott egy vízcöppet és az abban levő ezer meg ezer ázalagot. Ez a buddhista attól fogva vizet nem ivott, hanem a szó teljes értelmében szomjan veszett el. — Ex. 20, 13. s par. nem ezt, hanem a „*felebarátok iránti kötelességet*“ foglalja magában.

³ D. Dunkmann: Krieg und Weltanschauung. 1914. c. füzete 31. kv. lapokon kifejti, hogy a franktíreurök s más szabad csapatok kegyetlensége arra az egyoldalú idealizmusra vezethető vissza, mely csak a háza iránti vak odaadást ismeri s melynek eredménye szerinte a háború minden hazugsága és gyűlölete; a vallásnak kell tehát a hazaszeretetet kiegészíteni, túlzásoktól megóvni, nemessé tenni. Részünkről azt tartjuk, hogy mindakettő vezethet túlzásokba, egyébként pedig a kettőnek kölcsönösségét helyeseljük. A vallásos elfogultság nyilatkozatait a hazafias szempontoknak kell ismét mérsékelni. Ebben rejlik a háború felekezeti s nemzetiségi ellentéteket kiegyenlítő hatása.

⁴ Alexander Bernát értekezése „A háború filozófiájáról“ a „Magyar Figyelő“ 1915 januári 2-ik számában.

⁵ A kardinális hely idevonatkozólag: Mát. 24, 6—8.; Mk. 13, 7—9.; Lk. 21, 9. 10. — E parallel helyekre nézve dr. Daxer így szól: „Jézus a világ végét, ezen vég kínjainak kezdetét megelőző jelenségekről szól itt tanítványaihoz. És ezen végső idők bekövetkezéséig háborúk, egyik népnek a másik ellen való fölkelése, egyik birodalomnak a másik birodalom ellen való feltámadása épúgy lesznek, mint éhség, földrengés és más elemi csapás. — Még pedig azért, mert ennek így kell lennie...“ Prot. Szemle. 1915. 2. f. 118. l.

⁶ Fenti példák természetesen tetszés szerint növelhetők, hiszen a jó és rossz, világosság és sötétség stb. istenek által vezetett küzdelme a vallásos fölfogás előtt ethikai szükségességnek tünt föl mindig.

⁷ A háborút Isten bűn elleni haragja kifolyásaképen feltüntetni nem pusztán prófétai, hanem krisztusi fölfogás is. Mt. 22, 7.; Lk. 19, 44. v. ö. Róm. 13, 4.

⁸ Bokay Árpád beszéde: Világ 1915. okt. 31-iki szám.

⁹ A háborút a felsőbbség iránti engedelmesség tényének tartja Luther s e tekintetben Augusztinussal egyezik, ki a felsőbbség és egyes felelőssége között különbséget tesz. V. ö. Hauck Realencyklopedie 3. Aufl. XI. S. 107. kv. A Troeltsch és mások által képviselt „ker. privatmorál“ és „Socialethika“ közötti különbségek fejtegetésébe az alábbiakban nem tartottam szükségesnek belemenni, l. többek között „Christliche Welt“ 1915. évf., 15. sz. „Der Völkerring und das Christenthum“.

¹⁰ Tudvalevőleg az ótestamentom telve van háborúval. Itt csak Jézusra s a tanítványokra történjék hivatkozás: Ker. János a katonától nem azt kívánja, hogy hagyják el hivatásukat, hanem, hogy jogtalanságot ne tegyenek. Lk. 3 14. Jézus jól tesz a századossal. Mt. 8, 5. kv. par. Cornélius százados megtérése után sem hagyja el állását. Csel. 10. v. ö. Mt. 27, 54. Fil. 1, 12. kv.

¹¹ Lásd a „Háborús előadások a budapesti kir. m. tudományegyetemen 1915.“ c. füzetben Mihályfi Ákos előadását: „A háború és a theologia“. Természetesen a lelkeszek hadi szolgálatára, mint külön kérdésre itt ki nem térhünk. E tekintetben utalunk a „Lelkeszegegyesület“ 1914. és 1915. évben megjelent számaiban magukénak vallott elvekre.

¹² Hogy ez nagy teher, bizonyos. Ezzel szemben D. Wilke: „Ist der Krieg, sittlich berechtigt?“ 1915 c. füzetében állítja, hogy a népek háromszor annyit költenek alkoholra, mint katonaságra, ami pedig a nemzeti nevelés szempontjából igazán elveszett összeg. 68. l.

¹³ Külpe 14. könyv. Kultur d. Gegenw. IV. 12.

¹⁴ Institutio 4. könyv. XX. f. 12.

¹⁵ Rathenhofer: Positive Ethik. 1901. 267. l. jegyzet ezt írja: „Ungarn verilert bei jedem Krieg, den die Österreichisch-Ungarische Monarchie führt; unterliegt diese, wird auch Ungarn von Nachtheilen betroffen; siegt sie, so hört die Hegemonie Ungarns in derselben auf.“ — Ha ez igaz volna, természetesen semmi ethikai alapja nem lenne reánk nézve a háborúnak. Idevonatközlőleg lásd: Gróf Apponyi Albert „A magyar nemzet természetszerű elhelyezkedése a világpolitikában“. Előadás 1915 jan. 20-án.

¹⁶ Ezt a nézetet találtam kifejtve Seebergnél is System der Ethik 1911. 135. kv. V. ö. Internationale Wochenschrift etc. 1914 nov. 1.

¹⁷ Kant tárgyalt az örök békéről, de maga is kivihetetlennek tartja az eszmét. Pusztán megközelíteni lehet megfelelő államalakulásokkal az örök béke eszméjét. Metaphysik der Sitten §. 61. Philosophische Bibliothek B. 42. Így a békekongresszusok munkája is pusztán intenciója szerint értékelhető, anélkül, hogy valaha célra vezetne, valamint Nobel Alfréd svéd kémikus nagyobb hatást tett a dynamitnak, a legborzasztóbb háborús eszköznek feltalálásával, mint az 1895 óta a világbéke érdekében legtöbb szolgálatot tettek számára adni szokott, általa tett Nobel díjjal.

¹⁸ Ihmels a hegyi beszédet Mt. 5—7. az Isten országa földön meg nem valósítható törvénykönyvének mondja, „Der Krieg im Lichte der Christlichen Ethik“ 1915. 117. l., mialatt Eissfeld az egyesekhez intézettnek tartja azt, mely tehát kérdésünkre nem vonatkozik. Krieg und Biebel 1915. (Rel. gesch. Volksbücher.) — Külpe: „ünnerreichbares Ideal“-nak nevezi az örök békét. 33. l.

A Prot. Irod. Társaság debreceni köre dr. Baltazár Dezső püspök következő felhívása alapján alakult meg:

Meghívó a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság debreceni körének alakuló gyűlésére. Tisztelettel és szeretettel kérem a M. P. I. Társaságnak Hajdu, Szatmár, Bihar, Békés, Jásznagykunszolnok vármegyék területén lakó tagjait, hogy a M. P. I. T. debreceni körének alakuló gyűlésére 1916. évi január hó 20-án délután 5 órakor Debrecenben, a kollégium kistanácstermében szíveskedjenek megjelenni. Debrecen, 1916. évi január hó 6. Dr. Baltazár Dezső, a M. P. I. T. lelkeszi elnöke.

A meghívó imé felvilágosítást nyújt arra nézve, hogy a kör milyen területre terjeszti ki működését. Az érdeklődés mindenfelé megvan s hisszük, hogy a szervezkedés is sikerülni fog. Majd később különben nyomtatott alapszabály is készül.

A megalakulás és a munka megkezdése. A Magyar Prot. Irodalmi Társaság debreceni köre e füzet kiadásával kezdi meg első működését. A kör alakuló gyűlése nagyszámú helyi és vidéki érdeklődő jelenlétében folyó hó 20-án d. u. 5 órakor folyt le a kollégium kis tanácstermében dr. Baltazár Dezső püspök elnöklete alatt. A kör megalakulásának a kimondása után az alapszabály-tervezet némi módosítással elfogadtatott. Védnökké egyhangúlag s lelkesedéssel dr. Baltazár Dezső választatott meg. A tisztviselő-kar tagjai lettek: elnök: dr. Erdős József; alelnök: Dóczy Imre; ügyvezető alelnök: dr. Lencz Géza; titkár: dr. Varga Zsigmond; jegyző: Barcza József; pénztárnok: dr. Petzkó Ernő; ügyész: ifj. dr. Erdős József. Ezután megválasztott részint a központból, részint a vidékről vegyesen a reformátusok és lutheránusok közül 30 választmányi tag. Elfogadták a kör orgánumául a Debreceni Lelkészitár „Értekezések“ stb. című részét, melyet ime e füzettel megkezdünk s a tagoknak negyedévenként kézbesíteni fogunk. Kiadványaink népszerű alakban a prof. tudományossággal s társadalommal vonatkozásban levő minden kérdést felölelnek s ezáltal a prot. szellem munkájának eredményeit közkinccsé akarják tenni. Vajha megnyerhetnék olvasóink tetszését s kölcsönösen mindenkire nézve a szellemi művelődés eszközeivé lehetnének.

Az első irodalmi estélyek, mint halljuk, március folyamán tartatnak, melyről a tagoknak legközelebb programot is kézbesítünk. Ettől fogva az esztendő téli szakában 2—3 felolvasási cyklust szándékozik a kör rendezni Debrecenben, amelyeken való megjelenésre a tagokat családjaikkal együtti szívesen kérjük.

Felvilágosítással a körre vonatkozó minden dologban dr. Lencz Géza ügyvezető alelnök és dr. Varga Zsigmond titkár a kollégiumban, valamint dr. Petzkó Ernő Szent Anna-utcai lakásán szolgál.

Debreceni Lelkészi Tár.

Első sorozata. — Megjelenik 12 kötetben.

SZERKESZTETTE **S. SZABÓ JÓZSEF.**

A 12 kötetre terjedő nagy vállalatból most van sajtó alatt a 12-ik kötet. — A megjelent bírálatok szerint a kötetek belső becse és értéke folyvást emelkedett és a legkitűnőbb írói gárda sorakozott a vállalat mellé. A munkatársak között hazánk protestáns egyházi beszéd íróinak legkiválóbbjaival találkozunk, akik a Tárban számos jeles, sokszor mesteri művekkel gazdagították irodalmukat. A Tár használata ma már általánosan el van terjedve. A 12-ik kötet pontos név-, tárgy- és textusmutatót fog közölni. ::

Az egyes kötetek tartós és csinos fekete vászonkötésben jelentek meg. _____

Egy-egy kötet ára 12 korona.

Az egész 12 kötetes művet havi 6 koronás részletfizetésre is szállítja

HEGEDÜS ÉS SÁNDOR
prot. irod. könyvkiadóhivatala Debrecen.